

Évszázadok óta sokakat foglalkoztatott egy új nyelv megalkotásának gondolata, ezért többen terveztek is ilyet. Az 1879-ben megjelent volapük nevű nyelvtervezet alkalmazására nemzetközi mozgalom is szerveződött. Ebben kezdettől fogva részt vettek magyarok is. Ez a nyelvtervezet azonban nem bizonyult megfelelőnek, ezért a volapük mozgalom néhány év elteltével hanyatlásnak indult és szétesett. A többiektől eltérően nem mesterséges nyelvet alkotott az orosz zsidó **Lazar Markovics Zamenhof** (1859-1917). Ő kezdeményezte a **nemzetközi nyelvet**, amelynek tervezetét 1887-ben tette közzé. Ez minden szempontból megfelelőnek bizonyult arra, hogy alkalmazói, használói élő nyelvvé tegyék. Kezdeményezése nyomán jött létre a nemzetközi nyelvet használók közössége, amely eszperantó mozgalom néven vált ismertté.

1897-től kezdve Magyarországon is voltak eszperantisták. Ekkoriban a magyar nyelv közismert szava volt már a *volapük*, de meglehetősen ismeretlen volt az *eszperantó*. A napi sajtó az új hírek kapcsán igyekezett tisztázni a szó jelentését. A jól-rosszul sikerült magyarázatok közül ha nem is igazán helytálló, de a lényegét mégis tükröző, tömör definíciót a *Pesti Napló* és a *Magyar Állam* közölte: "az eszperantó a volapük törvényes utóda".<sup>1</sup>

A századforduló után sorra alakultak országos eszperantó egyesületek, először Franciaországban 1898-ban, majd 1902-ben Svájcban, Olaszországban és Magyarországon. A magyarországi mozgalom sajátossága az volt, hogy bár Budapest ekkor már Európa egyik legnagyobb fővárosa volt, az eszperantó mozgalom mégsem itt, hanem vidéken bontakozott ki. Az első magyarországi eszperantó nyelvű folyóirat sem a fővárosban, hanem Tolna vármegye székhelyén, Szegzárdon jelent meg. Ennek a városkának a neve (írásképe) 1903-ban lett Szekszárd. Ez a névváltozás azóta is sok zavart okoz a katalógusokban, bibliográfiákban, mert a különbséget néha sajtóhibának tulajdonították, néha pedig két különböző városnak vélték. 1900-tól ebben a városban, Lengyel Pál nyomdájában készült a Svédországban megjelenő *Lingvo Internacia* című, havonta megjelenő, eszperantó nyelvű folyóirat. **Lengyel Pál** (1868-1932) 1901-ben már nem csak nyomdásza, hanem kiadója is lett ennek a nemzetközi folyóiratnak.

A *Lingvo Internacia* gyakran közölte előfizetőinek listáját. Innen tudjuk, hogy Budapesten, a milliós világvárosban 1900-ban mindössze egyetlen személy fizetett elő a *Lingvo Internacia*-ra, egy bizonyos Bihari Lujza kisasszony, aki a Külső-Kerepesi úton lakott. Lehetséges, hogy ő volt az első budapesti eszperantista.

1901-ben is csak egyetlen előfizetője volt itt a lapnak az akkortájt egészé formálódó budapesti agglomerációban, **Miletz József** (1865-1915) postatakarékpénztári tisztviselő, aki Kispesten, a Dandár utcában lakott.<sup>2</sup> Ebben az évben Miletz két alkalommal ellátogatott Szegzárdra, a *Lingvo Internacia* kiadójához, majd 1901. szeptemberében elhatározta, hogy megalakítja a Magyar Eszperantisták Társaságát. A *Lingvo Internaciában* kérte ehhez a magyar olvasók támogatását.<sup>3</sup>

A megalakulásról szóló híradás szerint 1902. márciusban került sor erre az eseményre. A hírt közlő *Lingvo Internacia* Szegzárdon jelent meg minden hónap 15-én. Az eseményre tehát a hónap első felében került sor, feltehetően az első vagy második hétvégén. A valószínű dátumok tehát március 1-je, 2-a, 8-a és 9-e. Emellett figyelembe kell vennünk, hogy a későbbi híradások csaknem mindig a szombatot jelölték meg az egyesületi összejövetelek napjaként,

<sup>1</sup> *Pesti Napló* 1900-05-01.7; *Magyar Állam* 1900-05-04. 2-3

<sup>2</sup> *Lingvo Internacia* 1901. III (kovrilp.),32

<sup>3</sup> *Lingvo Internacia* 1901. 105

és egy szombati napon került sor az első tisztújításra is, 1903. szeptember 26-án.<sup>4</sup> A megalakulás napja tehát nagy valószínűséggel szombat, azaz **1902. március 1-je**, vagy a következő szombat volt.

A szervezet azonban a tervezettől eltérően, **Magyar Eszperantisták Egylete** néven alakult meg. Nem jegyeztették be a Belügyminisztériumban, de ténylegesen működő egyesület jött létre. Az egylet megalakulásakor két célt tűzött maga elé: az eszperantó propagálását és terjesztését, valamint az átutazó külföldi eszperantisták segítségét. Három tisztségviselőt választottak: a 37 éves **Miletz József** lett az elnök; a 20 éves heves-vezekényi **Makay Lajos** joghallgató az alelnök és a 22 éves **Seper Kajetán** (1880-195?) lakatossegéd (utóbb betűszedő) a titkár.<sup>5</sup>

A megalakulás helyszíne a **Dob u. 100. sz. épületben levő Elefánt vendéglő különterme** volt. Ezt a helyszínt csak tíz hónappal később nevezte meg először a *Neues Pester Journal*, mint az egyesület gyűléseinek színhelyét.<sup>6</sup> A megalakulás helyét és időpontját később tévesen vagy pontatlanul azonosították. Ezeket az egyéb időpontokat, helyszíneket és neveket a fellelhető, többnyire ellentmondásos források összevetésével kizárhatjuk, illetve az azokban említett időpontok, helyszínek és személyek többnyire valamely más eseményhez, összejövetelhez, tanfolyamhoz kapcsolódnak. A saroktelek utáni épület illetve telek ez, és nem érintették a Dob utcát keresztező Izabella utca átszámozásai. Annak sincs jelentősége, hogy megjelentek olyan térképek is, amelyeken a Dob utcának ezt a szakaszát Külső Dob utcának nevezték.<sup>7</sup>

A különböző téves adatok egyik forrása az *Enciklopedio de Esperanto*.<sup>8</sup> Tudjuk, hogy egy Dob u. 100. szám alatti vendéglőben az 1902. márciusi megalakulást megelőzően, esetleg már 1901 utolsó hónapjaiban is összejöttek néhányan. Helyi csoport alakításáról azonban nincs adat, arról viszont van, Miletzék ekkor már tervezték az egyesület megalakítását. Semmi nem támasztja alá az *Enciklopedio de Esperantonak* azt az állításait, melyek szerint Miletz József 1901-ben alakította meg az első eszperantó csoportot a Dob utca 100. szám alatt, a Kecskeméti Borházban, majd 1903-ban alakult meg a Magyar Eszperantisták Egylete.<sup>9</sup> Lehetséges, hogy az Elefánt vendéglőt nevezték Kecskeméti Borháznak. Csakhogy 1903-ban nem az egyesület alakult meg, hanem korabeli forrás szerint egy másik esemény, az egyesület első eszperantó tanfolyama kezdődött, és az EdE ezt tévesen az egyesület megalakításával azonosította. Valójában 1903 áprilisában kezdődött ez a tanfolyam Miletz József vezetésével és húsz hallgatóval, akik között öt nő is volt.<sup>10</sup>

Az alakulás után egy évvel a *Lingvo Internacia* híradása szerint "egy szálló különszobája" volt a tagok szombati összejöveteleinek színhelye<sup>11</sup>, és tévesen ezt tekintették a megalakulás színhelyének is. A megalakulás helyszínéül jelöltek meg néha két másik címet is, mindkettőt a IX. kerületben. Ezek azonban valószínűleg az egyesület postacímei voltak: a

<sup>4</sup> *Magyarország* 1903-10-03. 14; *Lingvo Internacia* 1903. 251

<sup>5</sup> *Lingvo Internacia* 1902. 43; *Esti Ujság* 1903-01-08. 3

<sup>6</sup> *Neues Pester Journal* 1903-01-14. 11

<sup>7</sup> *Budapest fő és székváros összes területének térképe, / az eredeti háromszögös felmérés és legújabb adatok alapján szerkesztett a fő- és székváros mérnöki hivatalának földmérési szakosztálya által. - 1:5000. - [Bp.]: [Fő- és Szék város], 1895 (Klősz Gy. Műszaki Műintézetéből). - 1 térk. (66 szelv.); könyvomat; 453x43 cm. - Budapest székes főváros térképe. Rajzolta: Homolka József. - Bp.: Eggenberger-féle könyvkereskedés, 1903 (Athenaeum) - 1 térkl. : színes könyvomat 116x95 cm. - A hely pontosításáért köszönet illeti Sümeghy Zoltán, valamint Haszpra Ottót, a Magyar Eszperantó Szövetség volt alelnökét. Haszpra Ottó helyszíni bejárással is ellenőrizte az adatok helyességét és megerősítette hogy a megalakulás helyszínéül szolgáló vendéglő csak azon a telken lehetett, amelyen ma is egy Dob utca 100. számot viselő épület áll.*

<sup>8</sup> *Enciklopedio de Esperanto*. Budapest: Literatura Mondo, 1933. 227.

<sup>9</sup> *Enciklopedio de Esperanto*. Budapest: Literatura Mondo, 1933. 227,371

<sup>10</sup> *Lingvo Internacia* 1903. 87,131

<sup>11</sup> *Lingvo Internacia* 1903. 64

Szvetenay u. 13. és Viola u. 7., valójában Miletz Józsefnek, és az egyesület egy másik tagjának, Schwörer Józsefnek a lakcímei.<sup>12</sup>

Az első budapesti tanfolyamot illetően téves **Marich Ágoston** (1883-1955) postamajd rendőrtisztviselő visszaemlékezése is. Szerinte az 1903-ban Budapestre érkezett **Johannes Joseph Süßmuth** (1883-?) honosította volna meg az eszperantó tanfolyamokat.<sup>13</sup> A Svédországban élő, szudétanémet származású Süßmuthról azonban tudjuk, hogy nem vett részt az egyesület megalakításában. Fel sem merülhetett a neve 1902 márciusában, hiszen ő csak 1902 nyarán érkezett Budapestre, majd ezt követően találkozott az egyesület vezetőivel. 1903 januárjában Lengyel Pállal együtt meg is jelent az egyesület társalgási gyakorlatán, eszperantó tanfolyamot azonban csak Miletz tanfolyamát követően, 1903 őszén vezetett.<sup>14</sup>

Jobban emlékezett a történetekre **csáholyi Nyulászy Géza** (+1926) postafőtanácsos. Bár az egyesület megalakításnak évét ő is tévesen 1901-re tette, ezt ő csak hallhatta, hiszen nem volt résztvevője az egyesület megalakításának. Később azonban ellátogatott a Dob utcába és az ott tapasztaltakat le is írta. Visszaemlékezése szerint 1903-ban az összejövetelek "a sötét Dob utca egyik rossz vendéglőjének kis szobájában voltak, s egy piszkos abrosszal borított, gyalulatlan asztal mellett" ültek a tanulók, de volt már tábla és kréta is, és az osztrák Johannes Joseph Süßmuth vezette a tanfolyamot.<sup>15</sup> A postafőtanácsos előkelő úriember volt és feltételezhetően idegenül érezte magát ebben a Keleti pályaudvaron túli proli-negyedben. Ő mégis eszperantista lett és 1910-ben már maga is eszperantó tanfolyamot vezetett Zuglóban.<sup>16</sup> Később ő írta az első eszperantó nyelvű Budapest útikönyvet.<sup>17</sup>

Téves az *Enciklopedio de Esperanton* az az állítása is, mely szerint Marich 1901-ben lett eszperantista.<sup>18</sup> Elképzelhető, hogy ennek az információnak a forrása Marich saját emlékezete, de erre nincs utalás. A visszaemlékezők közül senki nem említette Marich nevét sem 1901-ből, sem 1902-ből, és a korabeli magyar, német és eszperantó nyelvű sajtóban sem bukkant fel a neve, még levelezési apróhirdetésben sem. Tanfolyam sem volt még Budapesten 1901-1902-ben.

Tanfolyamot ugyan akár könyv nélkül is szervezhetek, mégis megemlítenő, hogy Budapesten az első eszperantó nyelvtan 1903 áprilisában jelent meg,<sup>19</sup> Marich neve pedig az 1903. szeptember 26-i tisztújításkor bukkant fel először. Tudomásunk szerint a megalakulás óta ez volt az első tisztújítás és ekkor a következőket választották be a vezetőségbe: **Miletz József elnök, Johannes Joseph Süßmuth könyvtáros, Marich Ágoston titkár, Nyulászy Géza pénztáros és Kun F. ellenőr.** Marich személye körül kezdettől fogva bonyodalmak voltak, amit az is mutat, hogy e szerint titkár lett, de egy másik forrás szerint csak jegyzőnek választották meg, míg a titkár személye függőben maradt.<sup>20</sup>

Az egyesület működésére utaló hír volt az, hogy a svéd Axel és **Valdemar Langlet** (1872-1960) testvérpár voltak az első, Magyarországot is útba ejtő, utazó eszperantisták 1902 nyarán. Budapesten találkoztak a magyar eszperantistákkal, majd kilenc napot töltöttek a

<sup>12</sup> Tutmonda Jarlibro Esperantista. Paris: Hachette, 1905.. p.X.; Lengyel Pál, Miletz József, Schwörer József: Esperanto nyelvtan és szótár dr. Zamenhof után. Budapest,[1903]. hátsó borító

<sup>13</sup> *Esperanto* (Budapest) Jul. 1905. 19

<sup>14</sup> *Neues Pester Journal* 1903-01-14. 11; *Lingvo Internacia* 1903. 220

<sup>15</sup> A visszaemlékezésben nincs dátum, még évszám sem, csupán visszszámítható belőle 1901, ami azonban téves már csak azért is, mert Süßmuth ekkor még nem élt Budapesten. Nyulászy valójában itt nem 1901 eseményeit, hanem 1903-as tapasztalatait összegezte: „...antaŭ naŭ jaroj... en malgranda ĉambro de gastejaĉo... en Dob-strato... Fervora junulo, svedo S-ro Jozefo Süßmuth instruis la lingvon, sed la animo de la tuta societo S-ro Miletz estis. Li estis la fondinto de tiu malgranda societo. La 10 krajceroj kotizaĵoj de ĉirkaŭ dudek mebroj...” Nyulászy Géza: Unuaj pioniroj de Esperanto. = *Hungarlanda Informilo* 1912-07-15. 3-4; 1912-10-01. 3

<sup>16</sup> *Hungara Heroldo*. 1928. feb. p. 27.

<sup>17</sup> Csáholyi Nyulászy Géza: *Ilustrita gvidlibro tra Budapeŝto*. Budapest, 1912.

<sup>18</sup> *Enciklopedio de Esperanto*. Budapest: Literatura Mondo, 1933. 360

<sup>19</sup> Lengyel Pál, Miletz József, Schwörer József: *Esperanto nyelvtan és szótár dr. Zamenhof után*. Budapest, [1903]. 80 p. - Megjelenéséről: *Budapest* 1903-04-10. 7; *Lingvo Internacia* 1903. apr.

<sup>20</sup> *Lingvo Internacia* 1903. 251; *Magyarország* 1903-10-03. 14

Hortobágyon, Seper Kajetán kíséretében.<sup>21</sup> Ez volt az első alkalom, hogy a tavasszal megalakult egyesületnek alkalma volt gyakorolni a céljával megjelölt egyik tevékenységet, az átutazó külföldi eszperantisták segítségét, s egyáltalán nem meglepő az, hogy az egyesület titkára kísérte el őket. Langleték több mint egy hétig tartó hortobágyi látogatása Valdemárnak a lovaglás iránti szenvedélyének tulajdonítható.

Furcsa módon Valdemar Langletnek ezt a magyarországi útját nem említi sem Bernard Golden kitűnő, Langlet eszperantista tevékenységét nyomon követő írása<sup>22</sup>, sem pedig özvegyének, Ninának a házaspár 1944-es budapesti mentőakcióját leíró és életrajzát is tartalmazó könyve<sup>23</sup>. Pedig Langlet ekkor másodszor járt Budapesten. Még furcsább persze az az igyekezet, ahogy az 1932 és 1945 között Budapesten élő Langlet 1944-es embermentő tevékenységét részben elhallgatva, részben lekicsinyítve, részben Wallenbergnek tulajdonítva igyekeznek feledtetni szervezett csoportok.

1904-ben még Marich volt az egyesület titkára<sup>24</sup>, de ő 1905-ben már új szervezkedésbe kezdett. 1905-ben Süssmuth kivándorolt, Lengyel Pál pedig nyomdájával és az akkor már betűszedő Seper Kajetánnal Párizsba települt. Az egyesület első éveiben valamilyen szerepet játszó személyek helyett mások kerültek előtérbe. A Magyar Eszperantisták Egylete tevékenysége nyomán az 1902 és 1904 között az addig "vidéki" eszperantó mozgalom mintegy kiegészült a némi késéssel létrejövő budapestivel, és így vált valóban országos mozgalommá. Maga az egyesület azonban ekkor még csak budapestiekből állott, és ebből adódott az a feladat, hogy az egyesület is valóban országossá váljon. Az immár Párizsban megjelenő *Lingvo Internacia* magyarországi előfizetői korábban jobbára vidékiek, de 1905-ben már csaknem mind budapestiek voltak.<sup>25</sup> Az eszperantisták területi eloszlása gyorsan változott és kialakult a főváros túlsúlya. Mindemellett 1905 mérföldkö volt a nemzetközi eszperantó mozgalom történetében is, és ez felgyorsította a magyarországi változásokat.

A szervezet története tehát 1902. március elején kezdődött a Dob utca 100. számú épületben. Az első nemzetközi eszperantó kongresszus hatására történetének új szakasza 1906-ban az egyesület átszervezésével, átnevezésével, kiterjesztésével vette kezdetét.

© RÁTKAI Árpád 2011-2012

---

<sup>21</sup> *Lingvo Internacia* 1902. 155; Seper Kajetán: Esperanto. = *Esti Ujság* 1903-01-08. 3

<sup>22</sup> Bernard Golden: Valdemar Langlet. 1872-1960. Engaĝiĝinta idealisto. *Kontakto* nr. 71. 1981. nr.3. 16-18

<sup>23</sup> Nina Langlet: A svéd mentőakció. Budapest: Kossuth, 1988. 182p. – Valdemar Langlet budapesti tevékenysége 1944-ben lényegében ugyanaz volt, mint Wallenbergé, csak jóval kiterjedtebb és sokkal hamarabb kezdődött. Emléke azonban a politika számára nem volt kihasználható, ezért nem kap akkora publicitást és neve csaknem ismeretlen. Aktuálpolitikai okok miatt Valdemar Langletre csak egy kis utca emlékeztet a XIII. kerületben, miközben egyre több emlékmű, emléktáblák, közterületek és szervezetek őrzik a Wallenberg nevet.

<sup>24</sup> Tutmonda Jarlibro Esperantista. Paris: Hachette, 1905. p.X.

<sup>25</sup> Lásd a folyóirat 1905-ös számainak borítóit.